УДК 81'42+811.111

РЕАКТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ У АСПЕКТІ ПРИНЦИПІВ КООПЕРАЦІЇ ТА ВВІЧЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО КІНОДИСКУРСУ)

Макаревич О.О.,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008
E-mail: makarevoleg@ukr.net

Класики прагматики визначали ефективність спілкування шляхом його аналізу і виявлення дотримання мовцями принципів Ввічливості та Кооперації. Ефективність мовлення залежить від усвідомлення і прийняття мовцями єдиної спільної цілі спілкування. Базою вдалої комунікації слугує створення середовища позитивної взаємодії, що надає всі умови для втілення мовцями своїх стратегій спілкування. Комунікативна практика свідчить про те, що мовлення, базоване на співпраці і ввічливості, являє собою радше абстрактний образ, а не дійсний стан речей. У реальній комунікації підлітків відбувається постійне порушення вищезгаданих максим, зумовлене соціально-статусними характеристиками мовця та віком зокрема, а також расою, рівнем освіти і соціальним прошарком.

Ключові слова: *кооперація, ввічливість, кінодискурс, підліток, мовлення, стратегія, максими.*

Макаревич О.О.

Реактивные высказывания американских подростков в аспекте принципов Кооперации и Вежливости (на материале американского кинодискурса)

Классики прагматики определяли эффективность общения путем его анализа и выявления соблюдения говорящими принципов Вежливости и Кооперации. Эффективность речи зависит от осознания и принятия говорящими единой общей цели общения. Базой удачной коммуникации служит создание среды положительного взаимодействия, предоставляющей все условия для воплощения говорящими своих стратегий общения. Коммуникативная практика свидетельствует о том, что речь, основанная на сотрудничестве и вежливости, являет собой абстрактный образ, а не истинное положение вещей. В реальной коммуникации подростков происходит постоянное нарушение вышеупомянутых максим, обусловленное социально-статусными характеристиками говорящего и возрастом в частности, а также расой, уровнем образования, социальным слоем.

Ключевые слова: *кооперация, вежливость, кинодискурс, подросток, речь, стратегия, максимы.*

O. Makarevych

Reactive utterances of American teenagers in terms of Cooperation and Politeness principles (based on American movie discourse)

The expression of politeness in social relationships or following the etiquette rules according to either cultural or community-affiliated standards is known to be politeness. Restrained, calm people with a sense of tact are often seen as examples of politeness. We use these properties in everyday life in different types of social interaction, but polite speech functions as a separate category which is strictly defined. Classical pragmatists determine the effectiveness of communication by analyzing and identifying the speaker observance of principles of politeness and cooperation. The effectiveness of speech depends on the awareness and adoption of common goal of communication by both speakers. The basis for successful communication is created by positive interaction environment, providing the conditions for speakers' communication strategies implementing. Nevertheless, speech practice shows that communication, which is based on cooperation and politeness, is rather an abstract image, than reality. In actual communication the above mentioned maxims are constantly violated due to social status characteristics of speakers (age, race, education level). Failure to comply with the principles of cooperation and politeness is not a marker of communication failure. On the contrary, in most communicative situations all principles postulated by Grice or Leech are not observed. Thus, the views of the majority of linguists are the same — cases of confrontation in the speech dialogical communication are inevitable, and they are linguistically interesting.

Key words: *cooperation, politeness, movie discourse, teenager, speech, strategy, maxims.*

Вступ. Успішність комунікації, незалежно від мовленнєвого жанру чи ситуації спілкування, залежить від слідування мовців правилам спілкування, або так званим комунікативним максимам. Ці запоруки досягнення мети розмови прагматики зібрали по категоріях і розділили на принцип Ввічливості [3] та принцип Кооперації [2].

Слідування нормам етикету, врахування знань про власну культуру чи спільноту, де перебуваємо в момент мовлення, — усе це є застосуванням концепту Ввічливості у реальному житті. Ввічливість функціонує поряд з поняттям комунікативної Кооперації, тобто слідування чітко визначеним максимам комунікативної співпраці мовців, що керує діалогом, забезпечуючи вдале і тривале спілкування. На противагу традиційним уявленням (Ліч, Грайс) буденне спілкування демонструє нехтування і маніпуляції з вищезгаданими принципами, що не лише не порушує якість спілкування (не зумовлює комунікативної невдачі), але й сприяє досягненню мети мовців.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Принцип ввічливості допомагає підтримувати соціальну рівновагу й дружні відносини [3, 82], уможливлює комунікацію при потенційній напруженості між мовцями [1, 1]. Кооперація, у свою чергу, зобов'язує комунікантів дотримуватися мовного етикету задля вдалої співпраці і досягнення мети розмови. Основні ідеї і концепти щодо функціонування у мовленні кожної з категорій, а також максими, що входять до принципу Кооперації та принципу Ввічливості, будуть розглянуті нижче.

Саме поняття ввічливості як оператора комунікації не є до кінця усталеним і однозначним. Існують дебати щодо існування універсальної або вродженої ввічливості як загальнолюдського фактора поведінки [4]. Пропонувався і розгляд ввічливості не як структур, що складаються з лінгвістично важливих слів і фраз, а як стратегій, що інтерпретуються кожним мовцем окремо, в ситуаціях мовленнєвої взаємодії [5].

Наукова праця "Logic and Conversation" П. Грайса була першою спробою розглянути ввічливість як максим мовлення, тобто всезагальних правил спілкування, дотримання яких визначає успішність комунікації [2].

Оскільки обидва учасники діалогічного дискурсу зацікавленні в ефективності обміну даними, в процесі комунікації відбувається співробітництво адресанта і адресата. Кожен з них намагається внести свій вклад у рівномірний перебіг розмови задля досягнення комунікативного успіху. Ці правила були об'єднані у принцип Кооперації та включають чотири максими:

— кількості — зумовлює чітко визначену кількість інформації, що треба донести комуніканту;
— якості — забороняє обманювати співрозмовника чи повідомляти не перевірені факти;
— відношення — чітко слідувати темі розмови;
— манери мовлення — бути ясним і однозначним у своїх повідомленнях.

Діючи разом, вони регулюють мовленнєву поведінку — вимагають лаконічного, цілеспрямованого мовлення, чіткості викладу ідей, застерігають від надмірного обсягу інформації, усвідомленого обману співрозмовника, неточності даних [2].

Ці максими є суттєвими для успішності комунікації, оскільки порушення, наприклад граматичних норм, впливатиме на якість розуміння форми вираження потреб адресанта, а ось порушення мовленнєвих максим сприймається як конкретний сигнал щодо мотивів мовця, тобто псують розуміння змісту потреб. На це звертала увагу лінгвістів Р. Лакоф, наголошуючи на необхідності вивчення прагматичних правил на рівні з граматичними [8, 296].

Р. Лакоф скоротила максими Грайса до двох: повідомляй інформацію зрозуміло і будь ввічливим. Всі постулати П. Грайса підпадають під перше правило (висловлюйся зрозуміло), хоча комунікація, строго підпорядкована їм, була б нудною й занадто формальною, внаслідок чого в повсякденному спілкуванні ці правила постійно порушувалися б. Друге прагматичне правило містить три приписи, що базуються на категорії ввічливості: не нав'язуй себе й свої бажання; надавай право вибору; поводься так, щоб співрозмовникові було приємно; будь дружелюбним.

Дослідниця зазначає що поєднання цих двох максим іноді є конфліктним. Доводиться порушувати їх рівновагу в мовленні і керуватися однією з них більшою мірою. Якщо головною метою комуніканта є передача інформації, то необхідно всю увагу зосередити на максимі зрозумілості; якщо ж до уваги береться статус співрозмовника або конкретна ситуація, спілкування вимагає застосування етикету — на передній план виступає принцип ввічливості [8, 296].

Універсальні правила ввічливості можуть бути пояснені стандартними мотивами людської поведінки, що зумовлені природними інстинктами: як істоти розумні, ми не хочемо перебувати під впливом інших — це трактується як «негативне обличчя». З іншого боку, ми очікуємо схвального ставлення і сприймання наших потреб, що зумовлюють комунікацію. Прагматики розглядають ці мотиви під загальною назвою «позитивне обличчя». Під «обличчям» розуміється емоційне і соціальне самоусвідомлення себе, що притаманно будь-якій людині.

Подальший розвиток максими ефективної комунікації отримали у роботі "Principles

of Pragmatics" Дж. Ліча [3]. Розвиваючи ідеї своїх попередників (П. Грайс і Р. Лакофф), прагматик базує власне дослідження на існуванні набору правил, максим, якими керуються всі люди під час комунікації. Дж. Ліч також не надає чіткого тлумачення поняттю ввічливості, але зазначає, що ввічливість — важливий прагматичний фактор, що регулює спілкування.

У межах прагматики Дж. Ліч виділяє текстуальну риторику (Textual Rhetoric) і міжособистісну риторику (Interpersonal Rhetoric), для кожної з них характерні певні принципи. Принцип Ввічливості розглядається дослідником у межах міжособистісної риторики на рівних з максимами кооперації П. Грайса та принципом іронії. Дж. Ліч зазначає, що принцип Ввічливості більшою мірою регулює спілкування, ніж принцип Кооперації: насамперед відбувається підтримка соціальної рівноваги й дружніх відносин між співрозмовниками, виражається зацікавленість останніх у співробітництві один з одним [3, 82].

У принципі Ввічливості виділяється шість максим [3, 67], що розташовані за градуальною шкалою витрат і вигод (для мовця й слухача):

— такту (Tact Maxim): зменшуйте витрати слухача, збільшуйте вигоду спікера. (Мета максими: не ставте інших у ситуацію, коли вони змушені порушити максиму такту.)
— великодушності (Generosity Maxim): зменшуйте власну вигоду, збільшуйте вигоду слухачів.
— схвалення (Approbation Maxim): зменшуйте осуд (осудження) слухача, більше хваліть.
— скромності (Modesty Maxim): менше хваліть себе.
— згоди (Agreement Maxim): зменшуйте розбіжності між вами й співрозмовниками, збільшуйте згоду.
— симпатії (Sympathy): зменшуйте антипатію між вами й співрозмовниками, збільшуйте симпатію [3, 16].

Таким чином, зрозуміло що конфліктна комунікативна поведінка, як і комунікативна реакція, що виражає установку на кооперацію, визначається за допомогою загальнолюдської категорії ввічливості, шляхом слідування мовцем у своєму спілкуванні чітко визначеним максимам Кооперації та Ввічливості [7, 5].

Методологія дослідження. Як матеріал дослідження було використано реактивні комунікативні ходи, отримані методом суцільної вибірки з американської науково-фантастичної кінокартини "Project Almanac" (2015). Під час лінгвопрагматичного аналізу не було визначено домінуючого принципу, яким би нехтували підлітки, — чи то Кооперації, чи то Ввічливості. Мовці-підлітки рівномірно порушували кожен з них: у 49 % випадків виявлено порушення максим Кооперації, а в 51 % — максимами Ввічливості.

Серед правил принципу Кооперації найчастіше ігнорують максиму якості (38 %):

(1) — Christina, I need you to put that laundry away.
— Yes. I will do it later, I promise.

Обіцяючи прибрати білизну пізніше, дівчина-підліток свідомо порушує максиму якості, щоб не образити матір і водночас не втратити своє «позитивне обличчя», при цьому насправді вона не збирається виконувати прохання.

Досить поширеним є уникання максими відношення — 32 % випадків вживань:

(2) — Well, actually, I believe it's the fuselage valve, but what do I know?
— You're confusing my car with an airplane, but...

У своїй реакції адресат-підліток починає розповідати про відмінності між літаком і корпусом його авто, оскільки хоче уникнути глузування над своїм старим автомобілем.

Максими кількості та манери порушуються однаково часто (по 19 % від загального числа порушень принципу Кооперації кожна):

(5) — But where did you jump to?
— It doesn't matter. It's done.

Адресат ігнорує запитання адресанта, оскільки хоче залишити в таємниці місце свого попереднього перебування, таким чином він зберігає своє «негативне обличчя», але порушує максиму кількості.

(6) — So other people went through my stuff, too.
— I'm really sorry, okay. I just came to switch bags with you. I would never have... I would never do that.

Підліток, схвильований спілкуванням з особою протилежної статі, починає плутатись у своїй словах, порушуючи таким чином максиму манери.

Серед максим принципу Ввічливості адресати-підлітки найчастіше порушують правило згоди (41 %):

(7) — Are you sure you should touch that?
— Help me out.
— We weren't allowed in here.
— We're going in today. Help me out.

Брат ігнорує прохання сестри не заходити у підвал, свідомо йде на конфронтацію і нехтує максимою згоди.

Максима симпатії у спілкуванні зникає у 30 % випадків порушення принципу Ввічливості:

(8) — I don't have to worry about anybody else.
— You keep thinking? What do you mean? How many times have you done this before? David, how many times have you done this before?

Два однолітки йдуть на конфронтацію, оскільки жоден з них не хоче відступати від своїх переконань (що є проявом юнацького максималізму), в результаті порушується зазначена максима.

Максима схвалення нехтується значно рідше — всього у 18 % неввічливих реакцій:

(9) — Dude, I would literally give away all my earthly possessions for one date with her.

— What, are you gonna give her your Xbox and a coupon at Chipotle?

Адресат-підліток насміхається зі слів свого друга-однолітка, а не підтримує його.

Результати дослідження та обговорення. Центральне місце у функціонуванні принципів Ввічливості та Кооперації займають статусні відносини. Хоча комуніканти будь-якого статусу прагнуть дотримання зазначених принципів, проте особа з вищим статусом має більше можливостей безкарно ці правила порушувати. Щодо підлітків, які з точки зору психології характеризуються надмірним бажанням до самоствердження і збереження свого обличчя, то ними досить часто порушуються максими такту, великодушності, схвалення, на відміну від дорослих комунікантів, які не дозволяють собі цього у процесі комунікації. На дії максим симпатії й скромності статусні відносини чинять лише незначний вплив [6, 9].

У ході нашого дослідження було визначено, що найчастіше підлітки порушують максими якості, відношення, симпатії та згоди. Роблять вони це зазвичай не для домінування над співрозмовником, оскільки більшість ситуацій є ситуаціями підліток-підліток, брат-сестра, друг-друг. Як правило, максима якості порушується у розмові з батьками з метою приховати від них певні негативні факти. У міжособистісному спілкуванні підлітки полюблять порушувати максими такту і згоди. Але враховуючи психологічні особливості юнацького та підліткового віку, це є нормальним і загальноприйнятим.

Недотримання принципів Кооперації і Ввічливості не є маркером комунікативної невдачі у спілкуванні осіб підліткового віку. Навпаки, переважають такі комунікативні ситуації, в яких усі постульовані П. Грайс і Дж. Лічем принципи виявляються неспроможними функціонувати й часто перетворюються у свою протилежність. Таким чином, погляди більшості лінгвістів однакові — випадки конфронтації у мовному діалогічному спілкуванні неминучі, й саме вони є лінгвістично цікавими.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як свідчить досвід, мовлення основане на співпраці. Воно являє собою, скоріше, ідеальний образ поведінкового стереотипу, а не реальний стан речей. Прояв комунікативних конфліктів у повсякденному спілкуванні є звичним явищем, оскільки будь-яка комунікативна ситуація — потенційно конфліктна, адже мовці мають різні особистісні якості, уявлення про світ. Основною причиною порушення принципу Кооперації та принципу Ввічливості персонажами-підлітками слугують протилежні глибинні комунікативні стратегії або комунікативні цілі співрозмовників. У перспективі — дослідження впливу соціальних та гендерних характеристик мовців-підлітків у їхніх комунікативних реакціях на функціонування принципів Кооперації та Ввічливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / G. Brown, S. Levinson. — Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — 345 p.
2. Grice H. Paul Logic and Conversation / H. Paul Grice // In P. Cole (Ed.), Syntax and Semantics, Vol. 3. New York : Academic Press, 2008 — P. 41–58.
3. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. — London : Londman, 1983. — 321 p.
4. Mey Jacob L. Pragmatics: An Introduction / Jacob L. Mey. — Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2011. — 180 p.
5. Watts Richard J. Politeness / Richard J. Watts. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 225 p.
6. Иванова М.А. Прагмалингвистический статус неуспешного диалогического дискурса [Електронний ресурс] / М.А. Иванова. — Режим доступу : www2.asu.ru/test/img/АКД%20Ивановой.pdf
7. Красноперова Ю.В Кооперация и конфликт как возможные пути развития интеракции в ходе интервью [Електронний ресурс] / Ю.В Красноперова. — Режим доступу : www.science-education.ru/ru/issue/view?id=129
8. Lakoff R. Language and Woman's Place [Електронний ресурс] / R. Lakoff // Language in Society, Vol. 2, No. 1 (Apr., 1973), P. 45–80. — Режим доступу : http://www.stanford.edu/class/linguist156/Lakoff_1973.pdf

REFERENCES

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / G. Brown, S. Levinson. — Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — 345 p.

2. Grice H. Paul Logic and Conversation / H. Paul Grice // In P. Cole (Ed.), Syntax and Semantics, Vol. 3. New York : Academic Press, 2008 — P. 41–58.
3. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. — London : Londman, 1983. — 321 p.
4. Mey Jacob L. Pragmatics: An Introduction / Jacob L. Mey. — Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2011. — 180 p.
5. Watts, Richard J. Politeness / Richard J. Watts. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 225 p.
6. Ivanova M. A. Pragmalingvisticheskii status neuspeshnogo dialogicheskogo diskursa [Pragmalinguistic Status Unsuccessful Dialogical Discourse] [Electronic resource] / M.A. Ivanova. — Available at : www2.asu.ru/test/img/AKD%20Y`vanovoj.pdf
7. Krasnoperova Yu. Kooperatsiia i konflikt kak vozmozhnyie puti razvitiia interaktsii v khode interviu [Cooperation and Conflict as Possible Ways of Interaction Development during the Interview] [Electronic resource] / Yu. Krasnoperova. — Available at : www.science-education.ru/ru/issue/view?id=129
8. Lakoff R. Language and Woman's Place [Електронний ресурс] / R. Lakoff // Language in Society, Vol. 2, No. 1 (Apr., 1973), P. 45–80. — Aviable at: http://www.stanford.edu/class/linguist156/Lakoff_1973.pdf